

**Diana Botău
Valentin Constantin**

Drept internațional. Partea generală

Editura
Hamangiu
2023

Cuprins

Prefață	V
Notă.....	XXXV
Listă de abrevieri.....	XXXVII
Glosar	XXXIX
Capitolul I. Sistemul dreptului internațional.....	1
Secțiunea 1. Introducere. Două instrumente teoretice: opera lui Hans Kelsen și cea a lui H.L.A. Hart.....	1
Secțiunea a 2-a. Conceptul de ordine internațională	15
Secțiunea a 3-a. Comunitatea internațională și umanitatea	17
§1. Interdependența națiunilor. Comunitatea, ca proiect politic internațional.....	19
§2. Societatea internațională. Diferența între comunitate și societate: Georg Schwarzenberger <i>apud</i> Ferdinand Tönnies	23
Secțiunea a 4-a. Sistemul internațional. Fenomenele de centralizare politico-juridică	32
Secțiunea a 5-a. Noțiunea de „constituționalitate”, în sistemul de drept internațional.....	37
Secțiunea a 6-a. Realitatea dreptului internațional	44
Secțiunea a 7-a. Drept internațional public, drept internațional privat, drept transnațional	47
Secțiunea a 8-a. Raporturile dintre dreptul internațional și dreptul intern.....	51
§1. Teoria dualistă	52
§2. Teoriile moniste.....	53
Secțiunea a 9-a. Soluții constituționale în materia raporturilor dintre sisteme.....	56
§1. Aplicarea dreptului internațional general în ordinea internă.....	56
1.1. Încorporarea automată a dreptului internațional general	58
1.2. Transformarea automată globală a sistemului intern.....	59
1.3. Transformarea ad-hoc, în sistemul intern.....	59
§2. Aplicarea dreptului internațional convențional în ordinea juridică internă	60
2.1. Aplicarea dreptului internațional convențional, în sistemul juridic român.....	64
2.2. Controlul de constituționalitate al normelor internaționale.....	67

Capitolul II. Izvoarele dreptului internațional	70
Secțiunea 1. Teoria generală a izvoarelor de drept internațional.....	70
§1. Izvoare materiale vs. izvoare formale.....	70
§2. Articolul 38 din Statutul Curții Internaționale de Justiție.....	72
2.1. Genealogie și opozabilitate.....	72
2.2. Ierarhie a izvoarelor de drept și ierarhie normativă.....	73
2.3. Articolului 38: text închis sau deschis?	75
§3. Doctrina izvoarelor flexibile. Mai există și alte izvoare de drept, în afara celor enumerate de Articolul 38?	76
Secțiunea a 2-a. Cutuma internațională	79
§1. Cutuma internă vs. cutuma internațională	79
§2. Elementul material (<i>consuetudo</i>).....	82
2.1. Practică generală.....	82
2.1.1. Cutumă generală vs. cutumă specială.....	83
2.1.2. Practică generală vs. practică universală	84
2.1.3. Căror state li se atribuie practica generală relevantă?	84
2.2. Practică repetată, constantă și frecventă	85
§3. Elementul psihologic (<i>opinio juris sive necessitatis</i>)	86
§4. Acord vs. „persistent objector”	88
4.1. Care sînt comportamentele relevante pentru formarea normei cutumiare?.....	88
4.2. <i>Persistent objector</i>	89
§5. Codificarea cutumei	93
5.1. Dedublare normativă	93
5.2. „Jus strictum” vs. „jus aequum”	95
5.3. Efectele codificării.....	96
5.4. Codificarea, între activism și compromis	97
Secțiunea a 3-a. Principiile generale de drept.....	98
§1. Genealogie și justificare sistemică	98
1.1. Condiții ontologice ale unei ordini juridice închise.....	98
1.2. Funcții sistemice ale principiilor generale de drept.....	101
§2. O terminologie evazivă	102
2.1. Principiile generale de drept, în sistemul internațional și în sistemele interne ale statelor (izvor de drept internațional vs. normă juridică internă).....	102
2.2. Principii generale de drept vs. principii generale de drept internațional (izvor de drept internațional vs. normă juridică internațională).....	105
2.3. Principiile, în jurisprudența internațională	108
§3. Metamorfozele principiilor generale	113

§4. Ambiguități și false înrudiri. Principii juridice vs. standarde juridice	114
Secțiunea a 4-a. Tratatul și dreptul internațional al tratatelor.....	117
§1. Drept cutumiar și tratate de codificare	117
§2. <i>Pacta sunt servanda</i>	119
§3. Distincții și repere conceptuale	121
3.1. Tratatul: act juridic și normă internațională	121
3.2. Cum să recunoaștem un tratat, atunci când întâlnim unul?.....	122
3.2.1. Articolul 2 §1 (a) al Convenției de la Viena, din 1969	122
3.2.1.1. „acord internațional încheiat (...) între state (...) oricare ar fi denumirea sa particulară”	122
3.2.1.2. „acord internațional încheiat în scris, între state”	126
3.2.1.3. „acord internațional (...), fie că este consemnat într-un instrument unic, fie în două sau mai multe instrumente conexe”	127
3.2.1.4. „acord internațional (...) guvernat de dreptul internațional”	127
3.2.2. Ipostaze standardizate ale tratatului internațional	127
3.2.2.1. Tipologii și distincții consacrate	127
3.2.2.2. Controversa tratat-lege vs. tratat-contract.....	129
§4. Etapele încheierii unui tratat.....	131
4.1. Schimbul și examinarea deplinei puteri	131
4.2. Negocierea textului.....	133
4.3. Adoptarea textului	134
4.3.1. Textul tratatului.....	134
4.3.1.1. Preambulul.....	134
4.3.1.2. Dispozitivul.....	134
4.3.1.3. Clauzele finale	134
4.3.1.4. Anexe.....	137
4.3.2. Adoptarea propriu-zisă a textului unui tratat.....	137
4.4. Autentificarea textului	137
4.4.1. Semnificație juridică	137
4.4.2. Obligații pre-convenționale (interimare).....	138
4.5. Exprimarea consimțământului de a fi legat prin tratat	139
4.5.1. Mecanisme formale de exprimare a consimțământului, în plan internațional	139
4.5.2. Ratificarea tratatelor. Particularități	140
4.5.3. Rolul ratificării, ca mecanism democratic intern	142
4.6. Stabilirea consimțământului de a fi legat prin tratat	143
4.7. Intrarea în vigoare a tratatului	143
§5. Înregistrarea și publicarea tratatelor	144

§6. Sistemul de rezerve al tratatelor	145
6.1. Ce este o rezervă?	145
6.2. Regimul juridic al rezervei	146
6.2.1. Practică internațională și codificare	146
6.2.2. Condițiile de validitate ale rezervei.....	149
6.2.3. Reacția statului destinat al rezervei. Opțiuni și consecințe	150
6.2.3.1. Acceptarea expresă a rezervei.....	150
6.2.3.2. Acceptarea tacită a rezervei	151
6.2.3.3. Obiecția simplă față de rezervă.....	151
6.2.3.4. Obiecția imperativă față de rezervă	151
6.3. Justificarea conceptuală a rezervei: avantaje, inconveniente și remedii	152
6.3.1. Avantaje	152
6.3.2. Inconveniente	152
6.3.3. Remedii. Rezervele negociate	152
6.3.3.1. Rezervele	153
6.3.3.2. Sistemul nucleului obligatoriu	153
6.4. Rezervele la convențiile de codificare.....	153
§7. Instituția depozitarului.....	154
§8. Validitatea tratatelor	155
8.1. Exigențe formale	156
8.2. Capacitatea subiecților de drept.....	156
8.3. Consimțământul părților.....	157
8.3.1. Neconcordanța dintre tratat și dreptul intern al unei părți	157
8.3.2. Viciile de consimțământ	158
8.3.2.1. Eroarea.....	159
8.3.2.2. Dolul	159
8.3.2.3. Coruperea reprezentantului unui stat	160
8.3.2.4. Constrângerea exercitată asupra reprezentanților statali	160
8.3.2.5. Constrângerea exercitată asupra unui stat prin amenințare sau prin folosirea forței	161
8.4. Obiectul propriu-zis al tratatului	162
8.5. Nulitatea asociată lipsei de validitate a tratatelor	163
§9. Executarea tratatelor.....	164
9.1. Garanțiile interstatale de executare a tratatelor	164
9.1.1. Gajul.....	164
9.1.2. Garanția promisă de una sau mai multe puteri.....	165
9.1.3. Controlul reciproc al îndeplinirii angajamentelor	165

9.2. Garanțiile internaționale de executare a tratatelor	165
9.3. Mecanisme de control, în cadrul organizațiilor internaționale	165
§10. Efectele tratatelor	166
10.1. Principiul relativității tratatelor. Efectele tratatelor, în raporturile dintre părți	166
10.2. Excepții de la principiul relativității tratatelor. Efectele tratatelor față de terți	167
10.2.1. Efectul tratatelor față de terți, condiționat de consimțământul terților	168
10.2.2. Efectul tratatelor față de terți, independent de consimțământul terților	168
10.3. Efectele tratatelor aflate în conflict reciproc. Principii (criterii) de interpretare	169
§11. Modificarea, suspendarea și extincția tratatelor	170
11.1. Modificarea tratatelor	170
11.2. Suspendarea și extincția tratatelor	171
11.2.1. Desuetudinea (caducitatea)	172
11.2.2. Denunțarea tratatului, ca neexecutat	172
11.2.3. Schimbarea fundamentală a circumstanțelor care au constituit baza acordului	172
11.2.4. Ipoteza apariției unei norme <i>jus cogens</i> posterioare, contrară unui tratat preexistent	173
11.2.5. Efectul războiului asupra tratatelor	173
11.2.6. Apariția unei cutume contrare tratatului	174
Secțiunea a 5-a. Ierarhia izvoarelor de drept și ierarhia normelor, în sistemul internațional	174
§1. Ierarhia izvoarelor de drept	174
§2. Ierarhia normelor	176
2.1. Raportul dintre tratat și alte izvoare de drept. Normele concurente	176
2.2. Ierarhia materială a normelor	177
Secțiunea a 6-a. Vecinătăți ale izvoarelor de drept internațional. Pseudoizvoare de drept	179
§1. Actul unilateral, în dreptul internațional	179
1.1. Noțiune	179
1.2. Relevanță juridică	180
1.3. Actele unilaterale ale subiectelor primare	181
1.3.1. Promisiunea	181
1.3.1.1. Fundamentele forței obligatorii a promisiunii	181
1.3.1.2. Condiții de validitate	182
1.3.1.3. Revocabilitatea promisiunii	183

1.3.1.4. Sancțiunea disocierii de o promisiune validă. <i>Estoppel</i>	184
1.3.2. Renunțarea.....	184
1.3.3. Recunoașterea	185
1.3.4. Protestul	186
1.3.5. Acte-condiție.....	187
1.3.6. Elasticitatea regimului juridic al actelor unilaterale ale statelor	187
1.4. Actele unilaterale ale subiectelor derivate.....	188
1.4.1. Drept primar și drept derivat al organizațiilor internaționale. Validitatea, oportunitatea și conținutul actelor unilaterale de drept derivat.....	188
1.4.2. Acte autonormative	189
1.4.3. Acte heteronormative	190
1.4.3.1. Acte obligatorii	191
1.4.3.2. Acte fără valoare obligatorie.....	192
§2. Mijloace subsidiare prin care se determină normele juridice internaționale.....	193
2.1. Doctrina	193
2.1.1. Noțiune și relevanță juridică	193
2.1.2. Doctrină individuală și doctrină colectivă.....	194
2.1.3. Credibilitatea doctrinei.....	194
2.1.3.1. Imparțialitate științifică.....	194
2.1.3.2. Divergențe doctrinare	195
2.2. Jurisprudența	197
2.2.1. Ipostaze relevante ale jurisprudenței, ca mijloc subsidiar de determinare a normei juridice internaționale.....	197
2.2.1.1. Hotărâri arbitrale	197
2.2.1.2. Acte jurisdicționale sau cvasi-jurisdicționale ale Curții Permanente de Justiție Internațională și ale Curții Internaționale de Justiție (hotărâri, decizii, avize consultative)	197
2.2.1.3. Hotărârile unor jurisdicții regionale, speciale sau ad-hoc.....	200
2.2.1.4. Hotărâri ale tribunalelor naționale.....	200
2.2.2. Autoritatea jurisprudenței internaționale.....	201
2.2.2.1. Autoritate superioară doctrinei	201
2.2.2.2. Autoritate inferioară jurisprudenței din sistemele de tip <i>common law</i>	202
2.2.2.3. Trepte de autoritate, în cadrul jurisprudenței internaționale	202

2.2.2.4. Autoritate <i>inter partes</i> și autoritate <i>ex post</i>	202
§3. Echitatea	203
3.1. Noțiune și relevanță juridică.....	203
3.2. Identități juridice ale echității	204
3.2.1. <i>Equity</i> , în sistemul juridic britanic	205
3.2.2. Echitatea, în dreptul internațional	205
3.2.2.1. Pura echitate: <i>ex aequo et bono</i>	205
3.2.2.2. Echitatea, ca principiu general de drept sau ca substanță a unor principii generale de drept sau a unor standarde juridice	206
3.3. Funcțiile echității	207
3.3.1. Echitatea <i>infra legem</i>	207
3.3.2. Echitatea <i>praeter legem</i>	207
3.3.3. Echitatea <i>contra legem</i>	207
3.4. „Echitatea” și „norma rezonabilă”: înrudiri conceptuale.....	208
§4. Standardele juridice.....	209
4.1. Relevanță juridică.....	209
4.2. Caracteristici ale standardelor	210
4.3. Proportionalitatea: principiu sau standard?	211
§5. <i>Soft law</i>	211
5.1. <i>Soft law</i> , în contextul actelor unilaterale ale organizațiilor internaționale.....	212
5.2. Dezvoltarea progresivă a dreptului. Norme „programatorii”	214
5.3. Efectele corozive ale „revizionismului” juridic, în sistemul internațional	215

Capitolul III. Interpretarea, în dreptul internațional..... 217

Secțiunea 1. Interpretarea normelor convenționale	217
§1. Funcția interpretării. Regula „sensului clar” și „textura deschisă” a limbajului	217
§2. Distincții, în proximitatea interpretării	218
2.1. Interpretarea și aplicarea dreptului	218
2.2. Interpretarea dreptului și calificarea dreptului.....	218
2.3. Interpretare și revizuire.....	219
2.4. Tip de drept și diferențe de interpretare.....	220
§3. Tipuri de interpretare.....	221
3.1. Interpretarea autentică	221
3.2. Interpretarea jurisdicțională (neautentică)	222
§4. Probleme sintactice și semantice ale interpretării	223
4.1. Probleme sintactice ale interpretării	223
4.2. Probleme semantice ale interpretării	224

§5. Regimul interpretării, anterior Convenției de la Viena, din 1969	226
5.1. La ce bun, reguli de interpretare?	226
5.2. „Pretinse” reguli de interpretare a dreptului	228
5.3. Incertitudini terminologice	229
5.3.1. „Metodă” și „mijloc” de interpretare	229
5.3.2. „Regulă” și „canon” de interpretare	230
5.3.3. „Metode de interpretare” și „rezultate ale interpretării”	231
5.3.4. „Practică urmată ulterior”	231
§6. Regimul juridic al interpretării, în Convenția de la Viena, din 1969 ...	231
6.1. Regula generală de interpretare. Metode și mijloace de interpretare	231
6.2. Rezultatul interpretării. Sensul logic și rezonabil	236
§7. Metoda textuală sau metoda teleologică? Predilecții și justificări	239
Secțiunea a 2-a. Interpretarea, în dreptul internațional general	241
Secțiunea a 3-a. Probleme ale aplicării dreptului internațional, calificate ca probleme de interpretare	243
§1. Incompatibilitatea unor norme <i>in pari materia</i>	243
1.1. Norme incompatibile, cuprinse în același act normativ	244
1.2. Norme incompatibile, care își au suportul în acte diferite	245
1.2.1. Criteriul ierarhic	245
1.2.2. Criteriul specialității normelor	247
1.2.3. Criteriul cronologic	247
§2. Problema redundanței normelor	248
Capitolul IV. Subiectele dreptului internațional	251
Secțiunea 1. Introducere	251
Secțiunea a 2-a. Subiectele primare ale dreptului internațional	254
§1. Statul suveran	254
1.1. Criteriile statalității	255
1.1.1. Teritoriu definit	256
1.1.1.1. Delimitarea frontierei	257
1.1.1.2. Demarcarea frontierei	259
1.1.1.3. Modul de dobândire a teritoriului (titlul teritorial)	259
1.1.2. Populație permanentă	263
1.1.3. Putere publică efectivă	264
1.2. Suveranitatea statului	268
1.2.1. Competențe teritoriale (principiul teritorialității)	270
1.2.2. Competențe personale (principiul naționalității)	272
1.2.3. Limitele exercitării suveranității	274
1.2.3.1. Jurisdicții concurente	274
1.2.3.2. Jurisdicție extrateritorială	275
A. Exigența protecției statului și a naționalilor săi	275

B. Competențe extrateritoriale create prin norme de drept intern? Doctrina efectelor. Cazul Statelor Unite ale Americii	277
C. Competențe extrateritoriale create prin norme sectoriale ale sub-sistemelor?	279
(i) Întinderea aplicării dreptului european.	
Cauza <i>Wood Pulp</i>	279
(ii) Întinderea aplicării normelor convenționale privind protecția drepturilor omului	282
1.3. Recunoașterea internațională a statelor	287
1.3.1. Recunoașterea internațională a guvernelor	292
1.4. Imunitățile statului suveran	293
1.5. Succesiunea statelor.....	300
1.5.1. Succesiunea la tratate	301
1.5.1.1. Curente din doctrină	301
1.5.1.2. Tendințe reflectate în practica internațională.....	302
1.5.1.3. Statele decolonizate	303
1.5.1.4. Unificarea statelor.....	304
A. Unificarea propriu-zisă, a două sau mai multor state	304
B. Transformarea statului federal în stat unitar	304
C. Constituirea unei uniuni de state.....	305
1.5.1.5. Disoluția statelor.....	305
1.5.1.6. Transferul de suveranitate asupra aceluiași teritoriu	306
1.5.1.7. Limitele Convenției de la Viena, din 1978	307
1.5.2. Succesiunea la bunuri, arhive, datorii	311
1.5.3. Mutații teritoriale și schimbări de suveranitate în Europa, după 1989	314
1.5.3.1. Unificarea Germaniei.....	314
1.5.3.2. Cehoslovacia.....	314
1.5.3.3. URSS	314
1.5.3.4. Iugoslavia	318
1.6. Avataruri ale statalității. Uniunile statale	319
1.6.1. Uniunile personale și uniunile reale	319
1.6.2. Confederația și statul federal.....	319
§2. Sfântul Scaun	320
2.1. 1871-1929: Legea garanțiilor	321
2.2. 1929: Tratatul de la Laterano	324
2.3. Sfântul Scaun și Cetatea Vaticanului	326
2.3.1. Sfântul Scaun	326
2.3.2. Cetatea Vaticanului	327

2.4. Personalitatea internațională a Sfintului Scaun	328
2.4.1. Perspectiva doctrinei	328
2.4.2. Practica internațională.....	330
§3. Ordinul de Malta	334
Secțiunea a 3-a. Subiectele derivate ale dreptului internațional.	
Organizațiile internaționale	339
§1. Modelul teoretic al organizării internaționale	339
1.1. Funcționalismul	339
1.1.1. Premisele și modelul funcționalismului	340
1.1.2. Neofuncționalismul	341
1.1.3. Limitele funcționalismului	341
1.2. Organizațiile, ca sub-sisteme.....	343
1.2.1. Tipologii recurente	343
1.2.1.1. Organizații universale și organizații regionale	343
1.2.1.2. Organizații închise și organizații deschise.....	344
1.2.1.3. Organizații politice și organizații cu caracter sectorial	344
1.2.1.4. Organizații de integrare și organizații de cooperare	345
1.2.2. Paliere normative	345
1.2.2.1. Dreptul internațional general, aplicabil organizațiilor internaționale	345
1.2.2.2. Dreptul internațional special, creat de organizațiile internaționale	346
1.2.2.3. Dreptul intern al organizațiilor internaționale	346
1.2.2.4. Dreptul extern al organizațiilor, aplicabil altor subiecte de drept internațional.....	346
§2. Modelul teoretic al organizațiilor internaționale	346
2.1. Membri	346
2.2. Structură	347
2.2.1. Organe principale	348
2.2.2. Organe subsidiare.....	349
2.3. Personalitate juridică	349
2.3.1. Caracter funcțional	350
2.3.2. Opozabilitate	350
2.3.3. Efecte în dreptul intern al statelor	351
2.4. Mecanisme de formare a voinței	352
2.5. Competențe.....	353
2.6. Mijloace materiale.....	355
2.6.1. Patrimoniu	355
2.6.2. Resurse financiare	356

2.6.3. Cazul Națiunilor Unite	356
2.7. Statutul juridic al funcționarilor internaționali	358
2.8. Extincția organizațiilor internaționale	360
2.8.1. Lichidarea unei organizații internaționale.....	360
2.8.2. Ipoteza succesiunii unei organizații internaționale	360
Capitolul V. Sistemul Națiunilor Unite.....	362
Secțiunea 1. Principiile constituționale ale Cartei	363
§1. Egalitatea suverană a statelor	363
§2. Principiul îndeplinirii cu bună-credință a obligațiilor asumate prin Cartă.....	364
§3. Principiul reglementării diferendelor prin mijloace pașnice	365
§4. Interdicția utilizării forței și a amenințării cu utilizarea forței	366
§5. Principiul asistenței colective	367
Secțiunea a 2-a. Structura organelor principale.....	367
§1. Consiliul de Securitate.....	368
1.1. Alcătuire	368
1.2. Competențe.....	370
1.2.1. Competențele în sub-sistemul Organizației.....	370
1.2.2. Competențele specifice ale Consiliului	371
§2. Adunarea Generală	373
§3. Secretarul General	375
3.1. Funcția de reprezentare.....	375
3.2. Funcția administrativă	376
3.3. Funcția politică	376
Secțiunea a 3-a. Securitatea colectivă și competențele organelor principale	377
§1. Interes propriu vs. interes comun.....	377
§2. Competențe concurente și competențe implicite?	378
2.1. Este verosimilă teoria conform căreia Adunarea Generală posedă competențe în materia centralizată?	379
2.2. Competențele Consiliului de Securitate sînt sau nu exclusive?	381
2.3. În ce limite pot fi recunoscute competențe implicite, atunci cînd este vorba despre materia Capitolului VII din Cartă? Operațiunile de <i>peace keeping</i> , <i>peace building</i> și <i>peace enforcement</i>	381
2.4. Care este baza juridică pentru forța obligatorie a actelor heteronormative ale unor organe subsidiare, cum sînt tribunalele penale ad-hoc?.....	385

Capitolul VI. Răspunderea internațională a statului.....	386
Secțiunea 1. Noțiune.....	386
Secțiunea a 2-a. Traseul normativ al răspunderii. Articolele Comisiei de Drept Internațional.....	387
Secțiunea a 3-a. Condițiile răspunderii.....	389
§1. Faptul internațional ilicit.....	390
§2. Imputabilitatea.....	392
2.1. Imputabilitatea, în cazul răspunderii pentru un fapt ilicit.....	393
2.1.1. Răspunderea pentru faptele organelor de stat.....	393
2.1.2. Răspunderea statului pentru faptele entităților abilitate să exercite prerogative ale puterii publice.....	395
2.1.3. Răspunderea statului pentru fapte care nu îi sînt imputabile în mod direct.....	395
2.2. Imputabilitatea, în cazul răspunderii absolute.....	398
Secțiunea a 4-a. Consecințele răspunderii.....	399
§1. Autoprotecția (<i>self-help</i>).....	399
§2. Restituirea.....	400
§3. Reparația.....	400
3.1. Compensația.....	400
3.2. Satisfacția.....	401
Secțiunea a 5-a. Circumstanțe care exclud ilicitul internațional.....	402
§1. Consimțămîntul statului lezat.....	402
§2. Legitima apărare.....	403
2.1. Distincții teoretice.....	403
2.2. Justificare conceptuală.....	403
2.3. Reglementare normativă și interpretare. Limitele legitimei apărări.....	404
§3. Forța majoră și cazul fortuit.....	410
§4. Pericolul extrem (<i>distress</i>).....	411
§5. Starea de necesitate.....	412
§6. Contramăsurile legitime.....	413
Capitolul VII. Sancțiunile, în dreptul internațional.....	414
Secțiunea 1. Distincții conceptuale.....	414
§1. „Sancțiuni” și „contramăsuri”.....	414
§2. Sancțiuni centralizate și sancțiuni descentralizate.....	416
Secțiunea a 2-a. Sancțiuni descentralizate.....	417
§1. Retorsiunea.....	417
§2. Represaliile.....	419
Secțiunea a 3-a. Sancțiuni centralizate.....	420
§1. Privarea de drepturi specifice unui sub-sistem.....	420

§2. Sancțiuni centralizate care implică măsuri coercitive.	
Embargoul	421
Secțiunea a 4-a. Regimul juridic al sancțiunilor. Condiții de liceitate a sancțiunii.....	423
Concluzie	427
Anexe	429
Bibliografie.....	433
Index de jurisprudență.....	459
Index de autori.....	463
Index analitic.....	469

Table of Contents

Foreword	V
Note	XXXV
List of Abbreviations	XXXVII
Glossary	XXXIX
Chapter I. The International Law System	1
Section 1. Introduction. Two theoretical instruments: the works of Hans Kelsen and of H.L.A. Hart	1
Section 2. The concept of international order	15
Section 3. International community and humanity	17
§1. Interdependence among nations. Community, as an international political project	19
§2. International society. Distinction between community and society: Georg Schwarzenberger <i>apud</i> Ferdinand Tönnies	23
Section 4. The international system. Phenomena of legal-political centralization	32
Section 5. The concept of “constitutionality”, within the international legal system	37
Section 6. The reality of international law	44
Section 7. Public international law, private international law, transnational law	47
Section 8. Relationship between international law and domestic law	51
§1. Dualistic theory	52
§2. Monistic theory	53
Section 9. Constitutional solutions for the relationship between systems	56
§1. Application of international general law within the domestic legal order	56
1.1. Automatic integration of general international law	58
1.2. Automatic global transformation of the domestic system	59
1.3. <i>Ad hoc</i> transformation, within the domestic system	59
§2. Application of conventional international law within the domestic legal order	60
2.1. Application of conventional international law within the Romanian legal order	64
2.2. Constitutional control of international rules	67

Chapter II. Sources of International Law	70
Section 1. General theory of sources of international law	70
§1. Material sources of law vs. formal sources of law	70
§2. Article 38 of the Statute of the International Court of Justice	72
2.1. Genealogy and opposability	72
2.2. Hierarchy of the sources of law and hierarchy of norms	73
2.3. Article 38: closed text or open text?	75
§3. Doctrine of flexible sources. Are there any other sources of law, beside the ones enumerated in Article 38?	76
Section 2. Customary international law	79
§1. Domestic customary law vs. international customary law	79
§2. Material element (<i>consuetudo</i>)	82
2.1. General practice	82
2.1.1. General custom vs. special custom	83
2.1.2. General practice vs. universal practice	84
2.1.3. Which States' practice is relevant?	84
2.2. Repeated, constant and frequent practice	85
§3. Psychological element (<i>opinio juris sine necessitatis</i>)	86
§4. Agreement vs. "persistent objector"	88
4.1. Which States' practice is relevant for the creation of customary law?	88
4.2. Persistent objector	89
§5. Codification of customary law	93
5.1. Normative reduplication	93
5.2. "Jus strictum" vs. "jus aequum"	95
5.3. Effects of codification	96
5.4. Codification, between activism and compromise	97
Section 3. General principles of law	98
§1. Genealogy and systemic justification	98
1.1. Ontological conditions for a closed legal order	98
1.2. Systemic functions of the general principles of law	101
§2. An evasive terminology	102
2.1. General principles of law, within the international legal system and within the domestic legal systems (source of international law vs. domestic rule)	102
2.2. General principles of law vs. general principles of international law (source of international law vs. international rule)	105
2.3. General principles of law, as reflected by case-law	108
§3. Metamorphosis of the general principles of law	113
§4. Ambiguities and false kinship. Principles vs. standards	114

§6. The system of reservations	145
6.1. What is a reservation?	145
6.2. Legal regime of the reservations	146
6.2.1. International practice and codification.....	146
6.2.2. Conditions of validity.....	149
6.2.3. Reactions toward a reservation. Options and consequences.....	150
6.2.3.1. Explicit acceptance of a reservation	150
6.2.3.2. Tacit acceptance of a reservation.....	151
6.2.3.3. Simple objection against a reservation	151
6.2.3.4. Imperative objection against a reservation	151
6.3. The conceptual justification of reservations: advantages, disadvantages and remedies	152
6.3.1. Advantages.....	152
6.3.2. Disadvantages	152
6.3.3. Remedies. Negotiated reservations	152
6.3.3.1. Limited reservations	153
6.3.3.2. The system of a compulsory core of articles, precluded from reservations	153
6.4. Reservations to conventions of codification.....	153
§7. The Depositary of a treaty	154
§8. Validity of treaties	155
8.1. Formal requirements.....	156
8.2. Capacity.....	156
8.3. Consent to be bound.....	157
8.3.1. Conflict between a treaty and the domestic law of a State-party	157
8.3.2. Vices of consent	158
8.3.2.1. Error.....	159
8.3.2.2. Fraud.....	159
8.3.2.3. Corruption of a representative of a State	160
8.3.2.4. Coercion of a representative of a State	160
8.3.2.5. Coercion of a State by the threat or use of force.....	161
8.4. Object of a treaty (substantial validity)	162
8.5. Nullity, as a consequence for the lack of validity of a treaty.....	163
§9. Application of treaties	164
9.1. Inter-States guarantees.....	164
9.1.1. Pledge.....	164
9.1.2. Guarantee promised by other State(s)	165
9.1.3. Mutual control.....	165

9.2. International guarantees.....	165
9.3. Mechanisms of control, within international organizations	165
§10. Treaty effects.....	166
10.1. Relativity of the effects of a treaty. Treaty effects, among parties	166
10.2. Exceptions from the relativity of the effects of a treaty. Treaty effects for third States	167
10.2.1. Treaty effects for third States, accompanied by the third States' consent	168
10.2.2. Treaty effects for third States, irrespective of the third States' consent.....	168
10.3. Effects of conflicting treaties. Principles (criteria) of interpretation	169
§11. Amendment, suspension and extinction of treaties	170
11.1. Amendment	170
11.2. Suspension and extinction	171
11.2.1. Desuetude.....	172
11.2.2. Unilateral termination of a treaty for failure of its application.....	172
11.2.3. Fundamental change of the circumstances which constituted an essential base of the consent to be bound	172
11.2.4. Emergence of a subsequent <i>jus cogens</i> rule, contrary to the pre-existent treaty.....	173
11.2.5. Effect of war on treaties	173
11.2.6. Emergence of a subsequent general custom, contrary to the pre-existing treaty	174
Section 5. Hierarchy of the sources of law and hierarchy of norms, within the international system.....	174
§1. Hierarchy of the sources of law.....	174
§2. Hierarchy of norms.....	176
2.1. The relation between treaties and other sources of law. Competing norms	176
2.2. Hierarchy of norms in respect of their substance	177
Section 6. Proximities of the sources of international law. Pseudo-sources of law	179
§1. The unilateral act, in international law	179
1.1. Concept.....	179
1.2. Relevance	180
1.3. Unilateral acts of the primary subjects of law	181
1.3.1. Promise.....	181
1.3.1.1. Fundamentals of the binding force of the promise	181

1.3.1.2. Conditions of validity	182
1.3.1.3. Revocability	183
1.3.1.4. Sanction for breaking a valid promise. Estoppel	184
1.3.2. Renunciation	184
1.3.3. Recognition	185
1.3.4. Protest.....	186
1.3.5. Acts-condition	187
1.3.6. The elasticity of the legal regime of the unilateral acts of the State	187
1.4. Unilateral acts of the secondary subjects of international law	188
1.4.1. Primary law and secondary law of the international organizations. Validity, opportunity and content of the unilateral acts, within secondary law	188
1.4.2. Auto-normative acts	189
1.4.3. Heteronormative acts	190
1.4.3.1. Compulsory acts	191
1.4.3.2. Non-compulsory acts	192
§2. Subsidiary means for the determination of rules of law	193
2.1. Doctrine	193
2.1.1. Concept and relevance	193
2.1.2. Individual doctrine and collective doctrine	194
2.1.3. Credibility of the doctrine	194
2.1.3.1. Scientific impartiality	194
2.1.3.2. Doctrinal divergences	195
2.2. Case-law	197
2.2.1. Relevant case-law, as a subsidiary mean for the determination of rules of law	197
2.2.1.1. Arbitral awards	197
2.2.1.2. Judicial or quasi-judicial acts of the Permanent Court of International Justice and of the International Court of Justice (judgements, decisions, advisory opinions)	197
2.2.1.3. Judgements of regional, special or <i>ad hoc</i> tribunals	200
2.2.1.4. Judgements of national tribunals	200
2.2.2. Authority of the international case-law	201
2.2.2.1. Superior, as to the doctrine	201
2.2.2.2. Inferior, as to the case-law within the common law systems	202

2.2.2.3. Levels of authority, within the international case-law	202
2.2.2.4. <i>Inter partes</i> authority and <i>ex post</i> authority	202
§3. Equity	203
3.1. Concept and legal relevance	203
3.2. Legal versions of equity	204
3.2.1. Equity, within the British legal system	205
3.2.2. Equity, in international law	205
3.2.2.1. Pure equity: <i>ex aequo et bono</i>	205
3.2.2.2. Equity, as a general principle of law or as substance of the general principles of law or the legal standards	206
3.3. Functions of equity	207
3.3.1. <i>Infra legem</i> equity	207
3.3.2. <i>Praeter legem</i> equity	207
3.3.3. <i>Contra legem</i> equity	207
3.4. “Equity” and the „reasonable rule”: conceptual kinship	208
§4. Legal standards	209
4.1. Relevance	209
4.2. Characteristics	210
4.3. Proportionality: principle or standard?	211
§5. Soft law	211
5.1. Soft law and the unilateral acts of international organizations	212
5.2. The progressive development of law. “Programmatic” norms	214
5.3. The corrosive effects of the legal “revisionism”	215
Chapter III. Interpretation, in International Law	217
Section 1. Interpretation of the conventional law	217
§1. Function of the interpretation. The “clear sense” rule and the “open texture” of language	217
§2. Distinctions, in proximity of the interpretation	218
2.1. Interpretation and application of law	218
2.2. Interpretation and qualification of facts	218
2.3. Interpretation and revision	219
2.4. Types of law and differences in respect to interpretation	220
§3. Types of interpretation	221
3.1. Authentic interpretation	221
3.2. Judicial (non-authentic) interpretation	222
§4. Syntactic and semantic issues with regard to interpretation	223
4.1. Syntactic issues	223

4.2. Semantic issues.....	224
§5. Legal regime of the interpretation, previous to the Vienna Convention of 1969.....	226
5.1. What for, rules of interpretation?	226
5.2. “Alleged” rules of interpretation	228
5.3. Terminological uncertainties	229
5.3.1. “Method” and “mean” of interpretation	229
5.3.2. “Rule” and “canon” of interpretation	230
5.3.3. “Methods of interpretation” and “results of interpretation”	231
5.3.4. “Subsequent practice”	231
§6. Legal regime of the interpretation, according to the Vienna Convention of 1969.....	231
6.1. The general rule of interpretation. Methods and means of interpretation	231
6.2. The result of interpretation. The logical meaning and the reasonable meaning	236
§7. The textual method or the teleological method? Preferences and explanations.....	239
Section 2. Interpretation of the customary law.....	241
Section 3. Issues regarding the application of international law, qualified as issues of interpretation	243
§1. The incompatibility of norms <i>in pari materia</i>	243
1.1. Incompatible norms, within the same act	244
1.2. Incompatible norms, situated in different acts.....	245
1.2.1. The hierarchical criterion	245
1.2.2. The speciality criterion.....	247
1.2.3. The chronologic criterion	247
§2. The redundance of norms.....	248
Chapter IV. Subjects of International Law.....	251
Section 1. Introduction	251
Section 2. Primary subjects of international law	254
§1. The sovereign State	254
1.1. Statehood criteria.....	255
1.1.1. Territory	256
1.1.1.1. Border delimitation.....	257
1.1.1.2. Border demarcation	259
1.1.1.3. Territorial acquisition (territorial title)	259
1.1.2. Permanent population.....	263
1.1.3. Effective government.....	264

1.2. State sovereignty	268
1.2.1. Territorial competences (principle of territoriality)	270
1.2.2. Personal competences (principle of personality)	272
1.2.3. Limits in the exercise of sovereignty	274
1.2.3.1. Competing jurisdictions.....	274
1.2.3.2. Extraterritorial jurisdiction	275
A. Protection of the State and of its nationals	275
B. Extraterritorial jurisdiction created by the domestic law? The Effects Doctrine. Study case, the United States of America	277
C. Extraterritorial jurisdiction created by rules of international organizations?	279
(i) Limits of the (extra)territorial application of the European Union's law. The <i>Wood Pulp</i> case	279
(ii) Limits of the (extra)territorial application of conventional rules regarding the protection of human rights.....	282
1.3. International recognition of States.....	287
1.3.1. International recognition of Governments	292
1.4. State immunities	293
1.5. Succession of States	300
1.5.1. Succession of states in respect of treaties.....	301
1.5.1.1. Doctrinal trends	301
1.5.1.2. Tendencies indicated by the international practice of States	302
1.5.1.3. Decolonized States.....	303
1.5.1.4. Unification of States	304
A. Territorial unification.....	304
B. Conversion of a federal State into a unitary State.....	304
C. Creation of a union of States (con/federation)	305
1.5.1.5. Dissolution of States	305
1.5.1.6. Change of sovereignty over a territory	306
1.5.1.7. Limits of the Vienna Convention of 1978	307
1.5.2. Succession of States in respect of State property, archives and debts.....	311
1.5.3. Territorial changes and sovereignty changes in Europe, after 1989	314
1.5.3.1. Unification of Germany	314
1.5.3.2. Czechoslovakia	314
1.5.3.3. URSS	314
1.5.3.4. Yugoslavia.....	318

1.6. Avatars of statehood. Unions	319
1.6.1. Personal unions and real unions	319
1.6.2. Confederation and federal States.....	319
§2. The Holy See	320
2.1. 1871-1929: the Law of Guarantees	321
2.2. 1929: the Lateran Treaty	324
2.3. The Holy See and the Vatican City	326
2.3.1. Holy See	326
2.3.2. Vatican City	327
2.4. The international legal personality of the Holy See	328
2.4.1. Doctrine's perspective.....	328
2.4.2. International practice.....	330
§3. The Order of Malta.....	334
Section 3. Secondary subjects of international law. International organizations.....	339
§1. Theoretical model for organizing, within the international legal system.....	339
1.1. Functionalism	339
1.1.1. Premises and model.....	340
1.1.2. Neofunctionalism	341
1.1.3. Limits of the functionalism	341
1.2. International organizations, as subsystems.....	343
1.2.1. Common types of international organizations.....	343
1.2.1.1. Universal organizations and regional organizations	343
1.2.1.2. Closed organizations and open organizations.....	344
1.2.1.3. Political organizations and sequential organizations	344
1.2.1.4. Organizations for integration and organizations for cooperation	345
1.2.2. Normative layers	345
1.2.2.1. General international law, applicable to international organizations	345
1.2.2.2. Special international law, created by international organizations	346
1.2.2.3. Internal law of the international organizations	346
1.2.2.4. External law of the international organizations, applicable to other subjects of international law	346
§2. Theoretical model of an international organization.....	346
2.1. Members	346

2.2. Structure	347
2.2.1. Principal organs.....	348
2.2.2. Secondary organs	349
2.3. Legal personality	349
2.3.1. Functional character	350
2.3.2. Opposability	350
2.3.3. Effects within the domestic legal system	351
2.4. The will of the international organizations.....	352
2.5. Competences	353
2.6. Material resources	355
2.6.1. Property	355
2.6.2. Financial resources.....	356
2.6.3. Material resources of the Unites Nations	356
2.7. Legal status of the international officials working within an international organization	358
2.8. Death of an international organization	360
2.8.1. Liquidation	360
2.8.2. Succession	360
Chapter V. The Legal System of the Unites Nations	362
Section 1. Constitutional principles of the UN Charter	363
§1. Sovereign equality of all Members.....	363
§2. Fulfilment in good faith of the obligations assumed by States.....	364
§3. Settlement of the international disputes by peaceful means.....	365
§4. Refrain from the threat or use of force against any State	366
§5. Collective assistance.....	367
Section 2. Structure of the UN's principal organs.....	367
§1. The Security Council.....	368
1.1. Composition	368
1.2. Competences	370
1.2.1. Competences within the Organization	370
1.2.2. Specific competences of the Security Council.....	371
§2. The General Assembly	373
§3. The Secretary General	375
3.1. Representative function	375
3.2. Administrative function.....	376
3.3. Political function	376
Section 3. Collective security and the competences of the UN's principal organs	377
§1. Self-interest vs. common interest	377

§2. Competing competences and implicit competences?	378
2.1. Is the theory that the General Assembly has competences in respect of the centralized domain valid?	379
2.2. Are the competences of the Security Council exclusive, or not?	381
2.3. Within which limits can the implicit competences be accepted, with respect to Chapter VII of the Charter? Peace keeping, peace building and peace enforcement operations	381
2.4. Which is the legal basis for the binding force of the heteronormative acts of subsidiary organs such as the <i>ad hoc</i> tribunals?	385
Chapter VI. International Responsibility of States	386
Section 1. Concept.....	386
Section 2. Evolution of the international responsibility of States. International Law Commission's Articles	387
Section 3. Conditions for the international responsibility of States	389
§1. International wrongful act	390
§2. Imputability	392
2.1. Imputability and responsibility for wrongful acts	393
2.1.1. State responsibility for wrongful acts committed by organs of State.....	393
2.1.2. State responsibility for wrongful acts committed by State's agents	395
2.1.3. State responsibility for wrongful acts which cannot be directly imputable to the State.....	395
2.2. Imputability and objective responsibility	398
Section 4. Consequences of responsibility	399
§1. Self-help	399
§2. Restitution	400
§3. Reparation	400
3.1. Compensation	400
3.2. Satisfaction	401
Section 5. Circumstances that preclude wrongfulness in respect of international responsibility	402
§1. Consent of the injured State	402
§2. Self-defence.....	403
2.1. Theoretical distinctions	403
2.2. Conceptual justification.....	403
2.3. Regulation and interpretation. Limits of the self-defence	404
§3. Force majeure and fortuitous event	410
§4. Distress.....	411

§5. Necessity	412
§6. Legitimate countermeasures.....	413
Chapter VII. Sanctions, in International Law	414
Section 1. Conceptual distinctions	414
§1. “Sanctions” and “countermeasures”	414
§2. Centralized and decentralized sanctions.....	416
Section 2. Decentralized sanctions	417
§1. Retaliation	417
§2. Reprisals	419
Section 3. Centralized sanctions.....	420
§1. Deprivation of specific rights in a sub-system	420
§2. Centralized sanctions which involve coercive measures. The embargo.....	421
Section 4. Legal regime of international sanctions. Conditions of legality.....	423
Conclusion	427
Annexes.....	429
Bibliography.....	433
Case-law Index.....	459
Index of Authors	463
Analytical Index.....	469

**Diana Botău
Valentin Constantin**

Drept internațional. Partea generală

Editura
Hamangiu
2023

Capitolul IV. Subiectele dreptului internațional

Secțiunea 1. Introducere

Normele juridice se adresează unor destinatari, considerați subiecte ale aceluși sistem juridic. Altfel spus, subiectele de drept sînt acele entități cărora li se aplică normele juridice din sistem, în sensul că le impun obligații, le conferă drepturi sau, în anumite condiții, atribuie comportamentelor lor un efect special de producție normativă (*special law-creating effect*)¹. Fiecare sistem juridic determină în mod autonom destinatarii normelor materiale din sistem și care este capacitatea pe care o posedă aceștia într-o procedură judiciară (*locus standi*); doar aceste entități au personalitate juridică în sistemul juridic de referință. Ceea ce înseamnă că entitățile cărora sistemul juridic le recunoaște capacitate juridică sînt, implicit, subiecte de drept². Conform definiției Curții Internaționale de Justiție, în dreptul internațional este subiect de drept acea entitate care poate fi titulară de drepturi și obligații și care are aptitudinea de a formula o reclamație internațională³.

Principalele subiecte ale dreptului internațional public sînt statele și, multă vreme, s-a considerat că doar statele pot fi subiecte de drept internațional⁴. Excepțiile admise au fost Sfîntul Scaun și Ordinul de la Malta. Acestea din urmă și-au păstrat calitatea de subiecte de drept din motive de natură istorică; ele au continuat o capacitate internațională recunoscută din Evul Mediu⁵.

În opinia exprimată în 1949, în cauza *Repararea prejudiciilor suferite în serviciul Națiunilor Unite*, Curtea Internațională de Justiție a confirmat personalitatea

¹ De pildă, cutuma se formează ca urmare a faptului că dreptul internațional atribuie comportamentelor statelor, în anumite condiții, un efect normativ [v. *supra*, Capitolul II, Secțiunea a 2-a (Cutuma internațională)].

² Distincția din dreptul intern, între „capacitatea de exercițiu” și „capacitatea de folosință”, este inoperantă în dreptul internațional.

³ v. CIJ, *Repararea prejudiciilor suferite în serviciul Națiunilor Unite*, *Rec.*, 1949, p. 179.

⁴ D.J. Bederman, *The Souls of International Organizations: Legal Personality and the Lighthouse at Cape Spartel*, *Virginia Journal of International Law*, 36/1996, p. 367.

⁵ De altfel, chiar și statul modern, așa cum îl cunoaștem azi, este o formă de organizare relativ recentă în politica internațională. În Antichitatea greacă și în Evul Mediu, principala formă de organizare politică era orașul-stat, alături de care existau imperii, dar și și fenomene de tip federal, ligi independente, alcătuite din mai multe orașe cu interese comerciale comune. După 1648, statul modern a devenit forma dominantă de organizare politică, în special datorită faptului că, spre deosebire de competitorii săi, acesta era în măsură să asigure o autoritate extinsă, generală și neîntreruptă asupra unui teritoriu determinat. v. H. Spruyt, *The Sovereign State and Its Competitors: An Analysis of Systems Change*, Princeton University Press, Princeton, 1994, *passim*.

juridică internațională a Organizației Națiunilor Unite⁶. Deși limitată la cazul ONU, hotărîrea Curții de la Haga a determinat, în doctrină, chestionarea unei eventuale calități de subiect de drept internațional a organizațiilor internaționale (interguvernamentale), în general. În prezent, organizațiile internaționale (ONU, UE, OMC, OMS etc.) sînt calificate ca subiecte derivate de drept internațional⁷, cu o personalitate juridică recunoscută cel puțin de statele membre.

În afara statelor și a organizațiilor internaționale, mai sînt considerate subiecte de drept internațional și persoanele fizice. Ele sînt subiecte limitate de drept internațional, iar această calitate derivă fie din dreptul cutumiar (*e.g.*, norme care incriminează pirateria sau care reglementează regimul juridic al străinilor), fie, de cele mai multe ori, din convenții internaționale (*e.g.*, tratate privind protecția drepturilor omului, de drept umanitar, referitoare la refugiați etc.).

În plus, persoanele fizice se manifestă în relațiile internaționale acționînd în favoarea unei reprezentări politice sau pentru a determina ori a influența acțiuni internaționale, în domenii de interes general. În acest sens, persoanele fizice se pot organiza în diferite grupuri de interese economice, sociale, politice, care aspiră la dobîndirea unui statut și a unei legitimități internaționale. De pildă, persoanele care partajează un fond etnic sau lingvistic minoritar în interiorul unui stat pot fi considerate minorități sau populații indigene, în sensul protejat de dreptul internațional. Iar membrii unor astfel de grupuri au, printre altele, dreptul de a nu fi discriminați. Cei care se consideră privați de drepturi în interiorul unui stat se pot organiza într-o mișcare de eliberare națională, așa cum s-a întîmplat în cazul Organizației pentru Eliberarea Palestinei. Statutul de subiect de drept internațional al unor asemenea grupări este însă limitat funcțional la exercițiul unui drept contextual. Spre exemplu, o grupare militară locală, căreia în mod obișnuit nu i se recunoaște nici un statut internațional, dobîndește temporar calitatea de subiect de drept internațional, limitat la capacitatea de a înceta temporar un război civil, printr-un acord de încetare a ostilităților, sau de a pune capăt unui război civil, printr-un acord de pace. Efectele juridice ale unui astfel de acord sînt condiționate de recunoașterea calității de subiect de drept internațional a grupării militare implicate, politic, în conflict; în absența unei asemenea recunoașteri, acordul de pace ar fi lipsit de efecte juridice și, deci, inutil. De exemplu, acordul prin care Uniunea Europeană a preluat administrarea orașului Mostar din Bosnia, între anii 1994 și 1996, a implicat acordul și participarea celor două comunități etnice aflate în conflict (croați și musulmani), din estul și vestul Mostar-ului. Pentru a face posibil acest acord, celor două comunități etnice li s-a

⁶ CIJ, *Repararea prejudiciilor suferite în serviciul Națiunilor Unite*, aviz consultativ, *Rec.*, 1949, pp. 176-177. v. *infra*, Capitolul V (Sistemul Națiunilor Unite).

⁷ Ph. Sands, P. Klein, D.W. Bowett, *Bowett's Law of International Institutions*, Sweet & Maxwell, London, 2001, p. 469.

recunoscut o personalitate juridică, însă una strict limitată la scopul acordului încheiat.

În fine, lista aspiranților la un statut internațional – cărora nu li se poate atribui formal calitatea de subiect de drept internațional, dar nici nu li se poate nega influența pe care o au pe scena internațională – include unele organizații non-guvernamentale și companii transnaționale, care au un impact global⁸. De pildă, *Greenpeace* este un actor care nu poate fi ignorat atunci când se discută despre protecția mediului, nici *Amnesty International* sau *Human Rights Watch*, atunci când vorbim despre protecția drepturilor fundamentale. Unor asemenea ONG-uri li se recunoaște tot mai des dreptul de a participa la conferințe internaționale și de a expune punctul de vedere al unor experți, în fața tribunalelor internaționale, în calitate de *amicus curiae*. De asemenea, unele companii transnaționale, cum sînt *Apple*, *Microsoft*, *Google*, *Facebook*, *Amazon*, *Alibaba*, *SpaceX*, *Tesla*, beneficiază de un capital financiar imens, care depășește produsul intern brut al celor mai multe state. Atunci când astfel de societăți investesc în domenii care în mod tradițional erau rezervate statului (din cauza nivelului uriaș de investiții pe care îl pretind), ele concurează, practic, statele în furnizarea de bunuri și servicii globale; exemplul telecomunicațiilor și al gestiunii sateliților artificiali este cel mai evident. Iar dreptul internațional va fi obligat, în viitor, să protejeze investițiile societăților de acest tip.

În afara criteriilor juridice, formale – între care aptitudinea de a fi titularul unor drepturi sau obligații este cel mai evident –, calitatea de subiect de drept internațional este evaluată și din perspectiva unui criteriu politic (sau, cel mult, politico-juridic), și anume cel al recunoașterii internaționale. Actul recunoașterii conferă legitimitate politică entității recunoscute și, într-o anumită măsură, implică o acceptare a legalității și a legitimității politice a scopurilor sale⁹. De aceea, aspirația de a dobîndi un statut juridic internațional este dublată, de obicei, de aspirația recunoașterii (politice) internaționale.

⁸ Despre actori internaționali non-statali, v. A. Bianchi (ed.), *Non-state Actors and International Law*, Ashgate, Farnham, 2009.

⁹ v. J. Klabbers, *The Concept of Legal Personality*, *Jus Gentium*, 11/2005, pp. 35-66. Potrivit acestui autor, faptul că recunoașterea implică și o acceptare a scopurilor asumate de entitatea recunoscută reprezintă unul dintre motivele pentru care statele nu sînt dispuse să recunoască, nici măcar contextual (într-o logică similară celei aplicate mișcărilor de eliberare națională), statutul de subiect de drept internațional unor grupări teroriste, precum Al-Qaeda ori Statul Islamic (J. Klabbers, *International Law*, 2nd edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2017, p. 74). Acest argument merită poate completat cu precizarea (distinctivă) că grupările teroriste sînt întotdeauna ilicite, prin natura lor, în timp ce mișcărilor de eliberare națională pot fi legitimate de existența unui drept recunoscut, dreptul la autodeterminare.

Secțiunea a 2-a. Subiectele primare ale dreptului internațional

§1. Statul suveran

În sistemul dreptului internațional public, statul este subiectul originar sau primar. Așa cum am arătat, calitatea de subiect de drept internațional s-a extins la mai multe categorii de entități, în relație cu „internaționalizarea” unor domenii sau în relație cu organizarea internațională interguvernamentală. Totuși, statul a continuat să fie principalul subiect de drept în sistem.

Statalitatea pune în evidență trei calități constitutive: (a) independența externă (fațeta externă a suveranității); (b) egalitatea suverană (corolar al suveranității); și (c) faptul de a fi supus în mod imediat dreptului internațional¹⁰.

Consecință a independenței în raport cu orice alt subiect din sistem, statul suveran nu este obligat să se supună nici unei alte autorități, cu excepția cazului în care el însuși decide altfel. Este ceea ce afirma și arbitrul Max Huber, în 1928, în arbitrajul *Insula Palmas*:

„În relațiile dintre state, suveranitatea înseamnă independență. Independența asupra unei părți a globului constă în dreptul de a exercita asupra aceluia teritoriu funcțiile statale, excluzând orice alt stat. Fixarea unui tip de organizare a statului, de-a lungul ultimelor secole, și, ca un corolar, dezvoltarea dreptului internațional au susținut principiul competenței exclusive a statului asupra propriului teritoriu, făcând din stat punctul de plecare pentru reglementarea celor mai multe dintre chestiunile referitoare la raporturile internaționale”¹¹.

Altfel spus, statele, ca subiecte primare ale dreptului internațional, sînt independente; pentru că sînt independente, statele sînt și suverane; și pentru că sînt suverane, statele sînt egale din punct de vedere juridic. În plus, în calitate de subiecte (*subjects*) ale dreptului internațional, ele sînt implicit supuse (*subjected*) normelor acestui sistem juridic. Normele de tip *jus cogens*, cutuma și principiile generale de drept recunoscute de națiunile civilizate îi sînt opozabile statului imediat, încă de la apariția sa pe scena internațională, în timp ce restul normelor internaționale (majoritatea) îi sînt opozabile doar în măsura în care și-a asumat, prin acord expres sau tacit, caracterul lor obligatoriu.

De remarcat, așadar, că definiția subiectului de drept internațional, formulată de CIJ în termeni generali în cauza *Repararea prejudiciilor suferite în serviciul Națiunilor Unite*, omite o particularitate a principalului subiect de drept din sistemul internațional: faptul că, de regulă, înainte de a fi titular de drepturi și

¹⁰ P. Hagenmacher, *L'État souverain comme sujet du droit international, de Vitoria à Vattel*, *Droits*, 16/1992, p. 13.

¹¹ *RSA*, vol. II, p. 281.

obligații, statul este creatorul normelor de drept internațional. Această poziție în sistem – pe care statele o împart cu un număr limitat de subiecte derivate (organizații internaționale), cărora le-au atribuit capacitatea de a emite norme obligatorii, în limitele centralizărilor juridice la care au consimțit – este diferită de poziția tradițională a titularilor de drepturi și obligații din sistemele interne. Într-un sistem intern, persoanele fizice și juridice sînt obligate să respecte toate normele în vigoare, indiferent de momentul formulării lor, și, cu excepția statului însuși, ele nu pot participa în mod direct la crearea normelor juridice. Competența creării normelor juridice este competența unor organe specializate ale statului.

Faptul că este, în același timp, atât creator, cât și destinatar al normelor internaționale îi conferă statului o capacitate juridică plenară și întreg sistemul contemporan de drept internațional este structurat în funcție de acest caracter plenar al capacității juridice a statului.

1.1. Criteriile statalității

Statele posedă o omogenitate structurală, ceea ce le permite să-și asume *integral* drepturile și obligațiile juridice din sistem. Această omogenitate structurală este consecința faptului că statul suveran este admis în „comunitatea sau societatea subiectelor primare” doar dacă posedă anumite „calități statale” pe care le prescrie dreptul cutumiar.

Conform normei generale (cutumiare) de recunoaștere, calitatea de stat suveran – adică de subiect original sau primar de drept internațional – se naște *ipso jure* din momentul în care se poate constata că sînt întrunite cele trei criterii *de facto*:

- (a) un teritoriu definit;
- (b) o populație permanentă;
- (c) o putere publică efectivă, adică o putere și o organizare politică capabile să asigure funcțiile statului în plan intern (ordine juridică efectivă în teritoriu)¹² și, de asemenea, în plan extern (capacitatea de a se angaja în relații internaționale).

¹² Se observă că exigențele dreptului internațional nu depășesc un prag minimal. În termenii utilizați în teoria relațiilor internaționale, un stat care nu poate oferi cetățenilor săi bunuri de bază (ordine, libertăți publice sau mijloace elementare de subzistență) este o „structură politică inefectivă”, sau o „suveranitate negativă”, sau un „cvasi-stat”. În sistem au apărut și fenomene de disoluție statală care ilustrează inefectivitatea de ansamblu a unor structuri statale care nu pot îndeplini funcțiile minimale.

Acest standard constitutiv clasic, care presupune reunirea celor trei elemente enumerate mai sus, a fost confirmat relativ recent, în Avizul din 29 noiembrie 1991, al Comisiei de Arbitraj, în cadrul Conferinței pentru pace în Iugoslavia¹³.

Convenția de la Montevideo, încheiată în 1933 și denumită Convenția americană referitoare la statalitate, precizează, ca un criteriu distinct al statalității, capacitatea statelor de a se angaja în relații internaționale. O asemenea exigență era justificabilă în perioada în care a fost încheiată, întrucât, la acea vreme, statele coloniale nu puteau intra în relații juridice cu alte state, fără acordul metropolei¹⁴. S-a formulat și opinia că, în prezent, capacitatea statului de a se angaja în relații internaționale nu mai este un criteriu distinct al statalității decât, eventual, în logica raporturilor dintre statul federal, care este subiect primar de drept internațional, și statele federate care îl compun și care nu sînt subiecte propriu-zise de drept internațional; prin urmare, acest criteriu ar fi devenit „o finalitate, mai curînd decât un punct de plecare”¹⁵. Deși este adesea citată ca reper privind elementele statalității, pe motiv că textul său ar reprezenta o codificare a dreptului cutumiar în materie, totuși, Convenția de la Montevideo este opozabilă unui număr limitat de state, iar unii autori o consideră incompletă și depășită¹⁶.

1.1.1. Teritoriu definit

Nu poate exista un stat suveran fără teritoriu, așa cum nu există nici stat suveran fără populație. Conform unui principiu bine stabilit în dreptul cutumiar, statul dispăre ca subiect de drept internațional odată cu pierderea teritoriului său¹⁷.

Teritoriul de stat este o noțiune juridică, iar nu geografică. Prin urmare, unitatea teritoriului de stat este o unitate juridică, de vreme ce, geografic, teritoriul unui stat poate cuprinde fracțiuni care nu sînt contigue¹⁸. Ca noțiune juridică, teritoriul

¹³ „(...) statul, definit de regulă ca o colectivitate umană, se compune dintr-un teritoriu și o populație supusă unei puteri politice organizate; el se caracterizează prin suveranitate” (v. textul Avizului, în RGDIP, I/1992, p. 264).

¹⁴ Uneori, această condiție era ignorată, din considerente politice. Spre exemplu, India (colonie britanică) și Filipine (colonie americană) au avut relații externe independente, chiar înainte de obținerea independenței propriu-zise față de metropole. India a fost chiar membru în Societatea Națiunilor, cu toate că și-a dobîndit independența după ce Organizația a încetat să existe.

¹⁵ M. Craven, *Statehood, Self-determination and Recognition*, în *International Law*, M. Evans (ed.), 4th edition, Oxford University Press, Oxford, 2014, p. 217.

¹⁶ v. J. Klabbbers, *International Law*, 2017, cit., p. 75.

¹⁷ v. Q.D. Nguyen, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public*, cit., p. 398.

¹⁸ v. H. Kelsen, *Les rapports de système entre le droit interne et le droit international public*, RCADI, 14/1926, pp. 249-250.

de stat reprezintă sfera de competență spațială a statului, adică acea zonă în care normele juridice ale statului sînt valide, efective și executorii¹⁹.

În sensul dreptului internațional public, teritoriul de stat cuprinde:

- (1) spațiul terestru (inclusiv apele interioare);
- (2) spațiul aerian;
- (3) marea teritorială.

Teritoriul statal este separat de teritoriile altor state și/sau de spațiile libere, care nu fac obiectul suveranității statale, prin frontierele de stat. În funcție de natura spațiului delimitat, frontierele pot fi terestre, maritime și aeriene. Crearea unei frontiere de stat terestre presupune două faze distincte: (a) delimitarea frontierei și (b) demarcarea frontierei.

1.1.1.1. Delimitarea frontierei constă în identificarea, de principiu, a punctelor geografice prin care va trece linia de frontieră.

Linia de delimitare poate fi determinată pe baza următoarelor criterii:

- (a) astronomice (cazul frontierei dintre cele două state coreene, fixată pe o paralelă geografică);
- (b) politice (cazul delimitării noilor state independente pe liniile fostelor circumscripții coloniale);
- (c) istorice (cazul frontierelor fixate printr-un tratat anterior).

Delimitarea frontierei de stat se realizează fie pe cale convențională (regula), fie pe cale jurisdicțională (excepția). Tratatul bilateral de delimitare frontalieră implică un drept al reciprocității, constituit pe baze strict egalitare. În Europa, frontierele au fost fixate definitiv în secolul trecut, prin tratatele de pace care au încheiat cele două războaie mondiale. Faptul că stabilirea unor frontiere europene prin tratate multilaterale a implicat decizia marilor puteri învingătoare (drept al puterii) nu pune în discuție, în nici un fel, validitatea acestor frontiere. Consimțământul tuturor statelor vizate a fost exprimat conform dreptului internațional, iar tratatele încheiate au fost apoi respectate de state, astfel încît „dreptul puterii” a fost consolidat prin „dreptul reciprocității”²⁰.

¹⁹ v. Ch. Rousseau, *Droit international public*, cit., p. 84.

²⁰ Stabilitatea frontierelor europene a fost confirmată, în anul 1975, prin Actul final al Conferinței de la Helsinki. Este adevărat că există o doctrină care califică acte de tipul Actului final de la Helsinki ca fiind „acte concertate neconvenționale” și care conchide, eronat în opinia noastră, că aceste acte nu ar produce efecte juridice sau, mai precis, că nu ar produce efecte obligatorii. Actul final de la Helsinki nu posedă forța obligatorie a actelor convenționale; el posedă, în schimb, forța obligatorie a actelor unilaterale. Iar faptul că acte de acest tip sînt „concertate”, adică rezultă din negocieri prealabile, nu înseamnă, *ipso facto*, că ar fi lipsite de validitate ca acte unilaterale; pentru doctrina care susține, în mod eronat, absența forței juridice, v. Q.D. Nguyen, P. Daillier, A. Pellet,

Un aspect particular al delimitării frontierelor terestre îl reprezintă delimitarea frontierelor în interiorul unui stat care se dezmembrează, așa cum a fost cazul Iugoslaviei. După ce Consiliul de Securitate a atras atenția părților implicate că este exclusă recunoașterea unor delimitări stabilite prin forță²¹, Comisia de arbitraj, instituită prin Conferința de pace, a declarat că, în materia delimitărilor terestre, este aplicabil un vechi principiu, numit *uti possidetis juris*:

„Principiul *uti possidetis juris* (...), chiar dacă a fost recunoscut inițial în reglementarea chestiunilor de decolonizare din America și Africa, este azi un principiu cu caracter general”²².

În același an, judecând un litigiu frontalier, Curtea Internațională de Justiție a afirmat:

„*Uti possidetis* este prin esență un principiu retroactiv, care transformă în frontiere internaționale limitele administrative create la origine pentru cu totul alte scopuri”²³.

Termenul „principiu”, utilizat atât de Comisie, cât și de Curte, nu trebuie să inducă în eroare: *uti possidetis juris* este o regulă cutumiară, și nu un principiu general de drept.

În fine, delimitarea frontierei se poate realiza și prin hotărîre judecătorească sau arbitrală. De altfel, cele mai multe dintre cauzele care ajung pe rolul Curții Internaționale de Justiție sau al tribunalelor arbitrale internaționale au ca obiect delimitări teritoriale, în special stabilirea frontierelor maritime. Hotărîrile acestor instanțe au creat o jurisprudență bogată și detaliată, în domeniul stabilirii jurisdicționale a frontierelor.

În mod particular, după retragerea Irakului din Kuveitul invadat, granița dintre Irak și Kuveit a fost stabilită printr-o rezoluție a Consiliului de Securitate al ONU²⁴.

Droit international public, cit., p. 382 et seq. Ulterior Actului final de la Helsinki, au existat mai multe modificări teritoriale în interiorul frontierelor deja recunoscute (e.g., în interiorul fostei Cehoslovacii și al fostei Iugoslavii) și o singură modificare de frontieră statală în afara limitelor stabilite la Helsinki (Crimeea, anexată de Rusia, în 2014, de la Ucraina).

²¹ v. Consiliul de Securitate al ONU, Rezoluțiile 171/1991 și 752/1992.

²² Avizul nr. 3 al Comisiei de arbitraj, din 11 ianuarie 1992. Acest act împreună cu Avizul nr. 2, din aceeași dată, au fost publicate în RGDIP, 1/1992, p. 266 și p. 268.

²³ v. CIJ, *Diferendul frontalier, terestru, insular și maritim* (El Salvador c. Honduras, intervenient Nicaragua), hotărîrea din 11 septembrie 1992, *Rec.*, p. 388.

²⁴ Această Rezoluție este criticată, pe motiv că delimitarea frontalieră nu ar intra în competențele Consiliului de Securitate al ONU. V. J. Klabbbers, *No More Shifting Lines? The Report of the Iraq-Kuwait Boundary Demarcation Commission*, *International and Comparative Law Quarterly*, vol. 43, 4/1994, pp. 904-913. În opinia noastră, această

1.1.1.2. Demarcarea frontierei constă în jalonarea propriu-zisă, în teren, a unor semne corespunzătoare liniei de frontieră. Demarcarea, ca act de executare a delimitării, este efectuată de comisii de experți. Ori de câte ori situația din teren impune mici modificări față de linia de delimitare inițială (de pildă, pentru a nu diviza o mică localitate), comisiile pot efectua aceste modificări pe baze echitabile, ceea ce înseamnă că oferă compensări pentru pierderea unei suprafețe de teren într-o zonă, prin cedarea unei suprafețe comparabile într-o altă zonă, asupra căreia părțile cad de acord²⁵.

Teritoriul nu presupune însă, în mod necesar, prezența unor frontiere fixate în integralitate; din perspectiva dreptului internațional, existența unui nucleu teritorial nedisputat este suficientă pentru a considera că acest criteriu al statalității este îndeplinit. Numeroase state au avut sau au diferende de natură teritorială cu vecinii lor și există situații – cum este cazul Israelului – în care rezolvarea unor astfel de controverse și definitivarea delimitărilor frontaliere sînt aproape imposibile.

1.1.1.3. Modul de dobîndire a teritoriului (titlul teritorial) este o temă pe care doctrina clasică a tratat-o în amănunt. În doctrina contemporană, ea apare însă ca un aspect marginal, deoarece nu mai există teritorii terestre nesupuse suveranității unui stat²⁶.

Pe scurt, doctrina clasică împarte modurile de dobîndire a titlului teritorial în:

- (a) dobîndire cu titlu original, care include ocupația, accesiunea și decizia pontificală (sau titlul pontifical); și
- (b) dobîndire cu titlu derivat, care include cesiunea, *debellatio* și prescripția achizitivă.

Printre modurile originare de dobîndire a teritoriului este enumerată, uneori, și descoperirea geografică. O asemenea asociere pleacă de la prezumția că teritoriul descoperit era nelocuit sau că locuitorii lui ar fi avut un statut inferior față de europenii care au descoperit acel teritoriu; juridic, teritoriul era considerat *res nullius*. De pildă, Hugo Grotius considera *descoperirea* teritoriilor *res nullius* ca fiind titlul prioritar, inclusiv în raport cu un titlu pontifical concurent. O vreme, s-a acceptat ideea că descoperirea geografică furnizează „un început de titlu”, un

competență de delimitare reprezintă o competență implicită în procesul de restabilire a păcii (*status quo ante*).

²⁵ v. Ch. Rousseau, *Droit international public*, cit., pp. 262-263; M.I. Niciu, *Drept internațional public*, cit., p. 242.

²⁶ Pretențiile unui grup de state de a exercita suveranitatea asupra unor sectoare din Antarctica, bazate pe descoperire, anexare simbolică sau contiguitate, au fost „congelate” prin Tratatul de la Washington, din 1959. Tratatul ar fi trebuit să facă obiectul unei revizuirii, după 30 de ani. Avînd în vedere că acest lucru nu s-a întîmplat, putem presupune că statele părți sînt atașate definitiv de *status quo*-ul instituit prin Tratat.

titlu imperfect (*inchoate title*), adică „embrionar și provizoriu”²⁷. Însă există și opinii care resping conceptul de *inchoate title*²⁸ sau chiar teza – considerată „etnocentrică”²⁹ – a titlului teritorial justificat de o descoperire geografică. În plus, teoria descoperirii geografice, ca mod de dobândire a teritoriului în dreptul internațional, a căzut în desuetudine și pentru că dezvoltarea relațiilor internaționale a făcut necesar ca teritoriul să se afle în posesia și sub controlul efectiv al unei puteri publice³⁰.

Unele dintre modurile de dobândire a titlului teritorial evidențiază concepte care au împrumutat, în dreptul internațional, logica noțiunilor analoge din dreptul roman al proprietății. De pildă, la fel ca descoperirea geografică, ocupația (*occupatio*) implică dobândirea unui teritoriu care nu aparține nimănui și care este, deci, *res nullius*³¹. Pe de altă parte, prescripția achizitivă (*prescriptio*), presupune validarea titlului teritorial, în ciuda unor pretenții contrare. În ambele cazuri, dobândirea titlului se justifică prin exercitarea necontestată a puterii publice de-a lungul unei perioade întinse de timp, însoțită de voința puterii publice de a se manifesta suveran (*animus occupandi*). Firește, în prezent, prescripția achizitivă nu mai poate opera, deoarece este cu totul improbabil ca un stat să abandoneze o porțiune din teritoriu (*derelictio*).

De altfel, nici unul dintre modurile istorice de dobândire a teritoriilor nu ar mai fi acceptat astăzi în sistemul internațional. Cucerirea (*debellatio*) este delegitimată, întrucât războiul de agresiune (care este instrumentul de cucerire) a devenit un fapt internațional ilicit; iar un titlu obținut în mod ilicit, prin utilizarea forței, nu ar putea fi considerat un titlu valid (*ex injuria jus non oritur*)³². Nici cesiunea,

²⁷ v. Ch. Rousseau, *Droit international public*, cit., pp. 244-245.

²⁸ v. I. Brownlie, *Principles of Public International Law*, cit., pp. 149-150.

²⁹ J. Crawford, *The Creation of States in International Law*, 2nd edition, Oxford University Press, Oxford, 2006, p. 271.

³⁰ Raționamentul arbitrilor Max Huber, în cauza *Insula Palmas*, este exemplificativ și edificator, în acest sens [v. CIJ, *Insula Palmas* (Țările de Jos c. SUA), *Reports of International Arbitral Awards*, 1928, vol. II, p. 829 și urm.; v. *supra*, Capitolul IV, Secțiunea a II-a (§1. Statul suveran)].

³¹ În prezent, mai există un singur caz, *sui generis*, care a fost raportat ca aparținând conceptului de *res nullius*: zona Bir-Tawil, în suprafață de aproximativ 2600 kmp, situată între Sudan și Egipt. Cu toate că subzistă o veche dispută frontalieră între cele două state, ambele au renunțat la orice pretenții asupra acestei zone și nici un alt stat nu pretinde suveranitatea asupra ei. Bir-Tawil este un deșert stîncos, locuit cîndva de tribul ababda, care nu mai are însă rezidenți permanenți; zona nu este guvernată (v. *Welcome to the land that no country wants*, *The Guardian*, 3 martie 2016).

³² Totuși, atunci cînd principiul *ex injuria jus non oritur* concurează cu principiul *ex factis jus oritur*, acesta din urmă va prevala, prin consolidarea stării de fapt. De aceea, un titlu teritorial obținut în mod ilicit se va consolida în temeiul efectivității lui, atunci cînd statele, chiar dacă îl contestă inițial, sfîrșesc prin a-l accepta ca atare. Iar dacă autorul

care este o modalitate pașnică de dobândire a titlului teritorial, nu a mai apărut în practica statelor. Exemplele clasice de transfer al unor teritorii de la un stat la altul datează din a doua jumătate a secolului al XVII-lea sau, mai recent, din secolul al XIX-lea. De pildă, în 1664-1667, Țările de Jos au cedat britanicilor așezarea New Amsterdam, situată pe vârful sudic al insulei Manhattan, în schimbul unei mici insule, Run, din arhipelagul indonezian, valoroasă pentru plantațiile ei de nucșoară, și a unei fișii de pământ din America de Sud, bogată în minereuri de bauxită și cunoscută azi sub numele de Surinam; așezarea New Amsterdam a fost redenumită de britanici, după numele Ducelui de York, și a devenit New York City. Alte exemple de cesiune teritorială includ vânzarea zonei Alaska, Statelor Unite, de către Rusia, în 1867, sau a Louisianei, tot Statelor Unite, în 1803, de către Franța.

Prin urmare, într-un sistem în care diferențele frontaliere sînt tot mai puține și frontierele s-au stabilizat, problema modului de dobândire a teritoriului sau cea a confruntării titlurilor teritoriale nu mai prezintă vreo relevanță practică și rămîne o chestiune de interes pur teoretic³³.

Cu toate acestea, un caz relativ recent a readus în discuție, aproape anecdotic, problema modului de dobândire a teritoriului în dreptul internațional public. Este cazul așa-numitului Principat Sealand, al cărui teritoriu se pretinde a fi o insulă artificială (sub forma unei platforme de oțel, fixată pe două coloane de beton), situată în Marea Nordului, la o distanță de aproximativ 10 km de coasta britanică Suffolk. Principatul Sealand s-a autoproclamat stat independent și suveran la 2 septembrie 1967, după ce platforma-teritoriu (un vechi fort englez, abandonat) a fost ocupată de un fost ofițer al armatei britanice, aflat în conflict cu autoritățile din cauza unui post de radio pirat. De atunci, fondatorul său a continuat să pretindă recunoașterea Principatului ca subiect de drept internațional. Această entitate are o suprafață de aproximativ 1.300 mp și, în anul 1978, avea o populație declarată de 106 cetățeni; s-a organizat ca monarhie constituțională, are o constituție, drapel, imn național și monedă proprie (dolarul sealandez); emite timbre poștale și are o pagină de internet³⁴ unde publică un ziar online, *Sealand News*. La 15 mai 2004, echipa națională de fotbal a Principatului Sealand ar fi jucat primul său meci oficial, împotriva echipei naționale de fotbal a insulelor Åland (scor 2:2), iar din 11 februarie 2007, Principatul poate fi vizitat de turiști. În

actului contestat este un membru permanent al Consiliului de Securitate al ONU, atunci nu există nici un mecanism de blocare a efectivității titlului. Anexarea Crimeei de către Rusia, în 2014, a fost analizată, printre altele, și în acești termeni. Situația creată de China, în Tibet, poate fi privită, la rîndul ei, prin aceeași lentilă.

³³ v., în special, I. Brownlie, *Principles of Public International Law*, cit., p. 130 et seq.

³⁴ sealandgov.org/ (accesată la 10.01.2023).

1987, apele teritoriale britanice au fost extinse la 12 mile marine și, de atunci, Principatul Sealand se află în mijlocul acestor ape teritoriale.

Firește, Principatul Sealand nu a fost niciodată recunoscut ca subiect de drept internațional, nici măcar atunci când, înainte de extinderea apelor teritoriale britanice, în 1987, Regatul Unit considera că această entitate se află în afara jurisdicției sale. În Germania și în SUA există deja decizii judiciare conform cărora Principatul Sealand nu îndeplinește criteriile statalității și nu poate fi considerat subiect de drept internațional public. De pildă, în cauza *In re Duchy of Sealand*, Tribunalul Administrativ din Köln a statuat, la 3 mai 1978, că o platformă artificială nu poate fi asimilată teritoriului statal, în sensul dreptului internațional public; teritoriul unui stat trebuie să fie o parcelă naturală de teren, iar o insulă artificială, chiar dacă este ancorată efectiv pe un teren propriu-zis, nu poate fi considerată teritoriu natural³⁵.

În fine, merită remarcat faptul că statul este singurul subiect de drept internațional a cărui autoritate se întemeiază (și) pe teritoriu. Spre deosebire de state, autoritatea organizațiilor internaționale are o bază mai curînd funcțională, reprezentată de competențe. De altfel, chiar și statele cooperează tot mai mult în contextul unor regimuri funcționaliste (de comerț, apărare, securitate sanitară, protecția drepturilor omului, piață comună etc.). De aceea, discuțiile despre teritoriu, în dreptul internațional public, s-au mutat de la chestiunea titlurilor teritoriale clasice sau a delimitărilor frontaliere spre subiecte mai recente, care nu au primit încă, neapărat, o soluție juridică definitivă. Se vorbește, de pildă, despre deteritorializarea statului, ca urmare a abordării funcționaliste a competențelor lui³⁶, sau despre cazuri în care statele își separă teritoriul de autoritatea și jurisdicția proprie, prin acte de închiriere a teritoriului statal către un alt stat³⁷.

În același context al deteritorializării statului se încadrează și dezbaterile recente, cu tentă marxistă, legate de practica tratatelor bilaterale de investiții, care presupun închirierea unor fonduri agricole³⁸. Beneficiarii acestor tratate pot fi state sau investitori privați. De pildă, țări precum India, Coreea de Sud, Arabia Saudită și alte state din zona Golfului Persic, precum și unele fonduri de investiții

³⁵ *In re Duchy Sealand* (Case no. 9 K 2565/77), Tribunalul administrativ Köln, 3 mai 1978, uniset.ca/naty/80ILR683.htm (accesată la 10.01.2023).

³⁶ v. A.-M. Slaughter, *A New World Order*, cit.

³⁷ v. *infra*, Capitolul IV, Secțiunea a 2-a [1.2.1. Competențe teritoriale (principiul teritorialității)].

³⁸ v. J. von Bernstorff, *The Global "Land-Grab", Sovereignty and Human Rights*, *ESIL Reflections*, vol. 2, 9/2013; M.E. Margulis, N. McKeon, M.S. Borras Jr., *Land Grabbing and Global Governance: Critical Perspectives*, *Globalizations*, vol. 10, 1/2013, p. 1-23; O. de Schutter, *The Green Rush: The Global Race for Farmland and the Rights of Lands Users*, *HILJ*, vol. 52, 2/2011, pp. 503-559.

din Europa sau din SUA au închiriat și, într-o măsură mai mică, au cumpărat suprafețe imense de teren agricol aflat în proprietatea diferitor state din Africa, din America Latină, din Asia sau din Europa de Est. Această tendință, supra-numită „cursa verde”, a generat numeroase îngrijorări în rândul activiștilor de stînga, iar discuțiile care au urmat se poartă inclusiv pe terenul dreptului internațional public.

Principala preocupare exprimată este legată de pierderea treptată a autorității naționale de decizie și diminuarea controlului efectiv asupra unor mari suprafețe din teritoriul de stat. Cu toate că statul care închiriază aceste terenuri își păstrează formal un control jurisdicțional ultim, această practică ar crea, în opinia adversarilor ei, „o perforație structurală în țesătura teritoriului național suveran”³⁹ și ar eroda elementul ordonator central al dreptului internațional, care este statul-teritoriu. Reuniți într-o mișcare numită „Suveranitate alimentară”, criticii tendinței amintite încearcă să combată, prin acest concept evaziv, tentativele de constituire, la nivel internațional, a unui regim juridic pentru închirierea terenurilor agricole. Printre altele, au încercat să asimileze ideea de „suveranitate alimentară” noțiunii de suveranitate permanentă asupra resurselor naturale, consacrată în perioada decolonizărilor; au invocat drepturi colective și drepturi ale omului, care ar fi afectate de practica închirierii terenurilor agricole; au acuzat statele de complicitate la acțiuni contrare propriului lor interes național; și, printr-un *lobby* puternic susținut de ONG-uri transnaționale, au pretins Organizației Națiunilor Unite pentru Alimentație și Agricultură să adopte un Ghid de gestiune a terenurilor închiriate, care să sublinieze exigența respectării drepturilor omului în astfel de situații. Acest proiect de ghid conține însă norme de tip *soft law*, care nu obligă în nici un fel destinatarii lor. În plus, toate aceste controverse legate de închirierea unor teritorii de stat, fără nici o consecință asupra jurisdicției teritoriale, pleacă, în fond, de la o premisă eronată, de la confuzia de bază între regimul juridic al proprietății (*dominium*) și cel al suveranității (*imperium*).

1.1.2. Populație permanentă

Populația statelor moderne este sedentară, stabilă în interiorul frontierelor care delimitează teritoriul de stat. Este irelevant cum a apărut populația pe teritoriul statului sau cum își menține caracterul permanent. De asemenea, nu există un standard cantitativ al acestui criteriu; microstate precum Andorra, Monaco, Liechtenstein, San Marino, Nauru, Vanuatu, care au sub 100.000 de locuitori, sînt subiecte primare de drept internațional și întrunesc toate atributele statalității, deși, uneori, au ales să externalizeze una sau mai multe dintre funcțiile tradițio-

³⁹ S. Saskia, *Land Grabs Today: Feeding the Disassembling of National Territory, Globalizations*, vol. 10, 1/2013, p. 43.

nale ale statului. Spre exemplu, Liechtenstein are forțe polițienești interne, dar nu dispune și de forțe militare proprii; începînd din 1919, apărarea statului și a cetățenilor săi a fost încredințată Elveției, fără ca acest lucru să-i diminueze însă calitatea de subiect primar de drept internațional⁴⁰. Expresie a capacității lor generale, microstatele posedă fiecare cîte un vot în Adunarea Generală a Națiunilor Unite, la fel ca SUA, India, Brazilia, Germania, Rusia ș.a.

Totuși, populația unui stat trebuie să genereze

„o formă permanentă de viață comună, adică să împărtășească un destin comun. (...) Comunitatea unui stat trebuie să aibă un rol decisiv în felul în care se răspunde unor nevoi esențiale care însoțesc omul, de la naștere pînă la moarte. Aceste nevoi includ educația, formarea profesională, asistența în toate încercările vieții și asigurarea unor mijloace de subzistență, atunci cînd este cazul”⁴¹.

Prin urmare, așa-numiții cetățeni ai autoproclamatului Principat Sealand nu pot fi asimilați populației unui stat, întrucît nu alcătuiesc o astfel de comunitate: cu excepția a 30-40 de persoane care trăiesc în permanență pe platforma-„teritoriu” și care sînt responsabili cu apărarea „statului” și cu întreținerea instalațiilor sale, prezența celorlalți „cetățeni” se limitează la vizite ocazionale; în plus, suprafața „teritoriului” acestui Principat, de doar 1.300 mp, nu permite fizic rezidența permanentă a tuturor „naționalilor” săi.

1.1.3. Putere publică efectivă

Dintre criteriile care trebuie să fie îndeplinite pentru a putea califica o entitate drept stat, teritoriul și populația sînt elemente cu caracter formal și, ca atare, sînt relativ ușor de evaluat: ele fie există, fie nu există. Pe de altă parte, criteriul unei puteri publice efective, capabilă să exercite controlul asupra teritoriului și asupra populației, este mai curînd o condiție non-materială și, prin urmare, mai dificil de evaluat.

Dreptul internațional pretinde în mod strict ca puterea publică să posede o capacitate *reală* de a exercita principalele funcții statale. Mai concret, puterea publică este efectivă dacă are capacitatea să mențină ordinea publică în interior (prin emiterea și aplicarea normelor juridice), dacă permite accesul străinilor la un tribunal independent și imparțial și dacă asigură, în exterior, reprezentarea statului și respectarea angajamentelor internaționale.

⁴⁰ Totuși, în 1920, absența unei armate proprii și delegarea atribuțiilor de apărare națională au afectat negativ candidatura statului Liechtenstein la calitatea de membru al Societății Națiunilor. Ulterior, aceste aspecte nu au mai constituit un impediment pentru admiterea în ONU, Organizație în care Liechtenstein a devenit membru în anul 1990.

⁴¹ *In re Duchy Sealand* (Case no. 9 K 2565/77), Tribunalul administrativ Köln, 3 mai 1978, *cit.*

Din punct de vedere al acestui criteriu al statalității, este indiferent dacă vorbim despre o dictatură sau de o democrație liberală, atîta timp cît puterea publică poate asigura ordinea internă. Dreptul internațional nu pretinde un anumit regim politic, cu toate că valorile pe care le exprimă o bună parte din normele internaționale (mai ales în materia drepturilor omului) sînt în acord cu principiile de bază ale democrațiilor liberale⁴². Eventual, tipul regimului politic intern poate fi relevant din punct de vedere politic, drept criteriu al recunoașterii internaționale.

În cauza *Personalul diplomatic și consular al SUA la Teheran*, CIJ a calificat obligația de a menține ordinea publică drept obligație de diligență, sau *due diligence*, conform standardului din dreptul anglo-saxon. Obligația de diligență pretinde ca statul să prevină și să reprime comportamentele ilicite de pe teritoriul său. Determinarea acestei obligații printr-un standard juridic o califică automat drept obligație de tip *jus aequum*, iar nu ca obligație *jus strictum*, de tip absolut. Prin urmare, evaluarea îndeplinirii sau neîndeplinirii obligației de diligență a statului, de a menține ordinea publică, implică o analiză contextuală, *in concreto*, a comportamentului statului, în circumstanțele date.

Importanța existenței unei puteri publice efective a fost subliniată de arbitrul Max Huber în cauza *Insula Palmas*, într-un context legat de titlul teritorial asupra acestei insule. Logica pe care a aplicat-o arbitrul, pentru a justifica importanța existenței unei puteri publice efective asupra unui teritoriu, poate fi extinsă și la contextul statalității propriu-zise. În cauza *Insula Palmas*, diferendul viza suveranitatea asupra insulei omonime, situată între Filipine (fostă colonie spaniolă) și Indonezia (colonie olandeză). În urma războiului dintre SUA și Spania, Filipine a încetat să mai fie colonie spaniolă și a devenit colonie americană. Disputa privind suveranitatea asupra Insulei Palmas a apărut după această cesiune, care s-a petrecut în 1898. Pe de o parte, Insula Palmas fusese descoperită de spanioli și, ca atare, Spania putea invoca un titlu teritorial pe baza acestui fapt, al descoperirii geografice. Pe de altă parte, olandezii erau cei care au ocupat și au administrat efectiv acel teritoriu. Arbitrul Huber a considerat că, la momentul cesiunii teritoriale (data critică, în opinia lui), descoperirea în sine a unui teritoriu nu era suficientă, potrivit dreptului internațional, pentru a justifica un titlu

⁴² John Rawls a propus recunoașterea statalității doar în cazul democrațiilor liberale (*The Law of Peoples*, Harvard University Press, Cambridge, 1999). Totuși, o astfel de propunere este problematică și creează dificultăți, de vreme ce, practic, nu este clar cine ar avea competența să califice un regim politic drept democrație liberală și nici care ar fi standardele minime, în acest sens. Apoi, o astfel de propunere exclude din sistem cel puțin două mari puteri, ceea ce o face, o dată în plus, nerealistă. Într-o opinie mai temperată, Thomas M. Franck consideră că dreptul internațional, deși nu include printre criteriile statalității prezența unui regim politic intern democratic, ar recunoaște, totuși, existența unui „drept emergent la guvernare democratică” (*The Emerging Right to Democratic Governance*, AJIL, 86/1992, pp. 46-91).

teritorial; mult mai importante erau, în schimb, stăpînirea propriu-zisă (posesia) și guvernarea efectivă a aceluși teritoriu. De aceea, arbitrul a decis că titlul teritorial asupra Insulei Palmas aparține Olandei. În opinia arbitrului Huber, importanța atribuită guvernării efective are legătură cu alocarea responsabilității internaționale, în special atunci cînd ea este asociată obligației de a proteja drepturile străinilor: în absența unei guvernări efective, celelalte state nu ar avea cui să pretindă respectarea obligației internaționale de protecție a străinilor⁴³.

Necesitatea de a putea determina titularul răspunderii internaționale este și considerentul principal care impune recunoașterea personalității juridice a *subiectelor primare provizorii*. Acestea sînt subiecte *de facto*, care exercită un control politic efectiv asupra unei porțiuni considerabile a teritoriului de stat⁴⁴; ele rămîn, în principal, doar subiecte ale unor obligații internaționale. Este cazul beligeranților și al insurgenților constituiți în mișcări de eliberare națională, mișcări revoluționare (care urmăresc lichidarea puterii politice constituționale) sau în mișcări secesioniste. Mișcările de eliberare națională au fost legitimate în sistemul internațional modern prin recunoașterea dreptului la autodeterminare. Acest drept a fost „motorul” procesului de decolonizare. O mișcare de eliberare poate fi integrată în sistemul internațional chiar și atunci cînd nu posedă controlul efectiv al unei porțiuni din teritoriul pe care îl revendică⁴⁵. În sistemul internațional contemporan, războaiele civile nu pot rămîne în afara cîmpului de aplicare al unor norme imperative, cum sînt cele ale dreptului umanitar; prin urmare, este important să se poată determina o entitate care să răspundă pentru neaplicarea normelor internaționale privind conducerea războiului. Totuși, atunci cînd insurrecția eșuează, recunoașterea provizorie a acestor subiecte *de facto* încetează.

Sistemul contemporan de state prezintă și *fenomene de disoluție a puterii publice*. Există guverne care devin incapabile să susțină scopurile primare ale societății. De exemplu, nu pot proteja populația de violența pe care o provoacă grupuri înarmate infiltrate pe teritoriul statului sau care s-au organizat în interiorul său, nu pot susține un nivel minim de producție și circulație a bunurilor de primă necesitate, nu pot asigura sănătatea publică sau funcționarea unui sistem educațional, nu pot furniza securitate juridică sau exercițiul drepturilor civile și politice, permit corupției, unul dintre factorii principali de erodare a autorității, să devină endemică. În teoria relațiilor internaționale, statele care prezintă simptome de

⁴³ v. arbitrajul *Insula Palmas* (Țările de Jos c. SUA), *Reports of International Arbitral Awards*, vol. II, p. 829.

⁴⁴ v. G. Schwarzenberger, *The Fundamental Principles of International Law*, RCADI, 87/1955, p. 231.

⁴⁵ De exemplu, Organizația pentru Eliberarea Palestinei, care a declarat unilateral existența statului palestinian (1988) – o declarație inefectivă, în absența controlului politic asupra teritoriului revendicat (v. Q.D. Nguyen, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public*, *cit.*, pp. 459-461).

disoluție se numesc „state eșuate” (*failed states*). Totuși, odată ce un stat există, el beneficiază de o puternică prezumție de continuitate, menită să asigure securitatea și stabilitatea internațională. De aceea, patologia statelor eșuate nu le afectează calitatea de subiecte primare de drept internațional, însă le alterează semnificativ efectivitatea. De pildă, Somalia, al cărei guvern a fost când inefectiv, când inexistent, încă de la începutul anului 1990, este considerată, în continuare, subiect de drept internațional, cu toate că este calificată drept stat eșuat⁴⁶.

Restabilirea puterii publice este un proces dificil și de durată, deoarece implică uneori o reconstrucție instituțională completă. Aceasta se realizează prin intervenția sau cu suportul instituțiilor internaționale care asigură, de regulă, administrația publică provizorie. Juridic, deși nu mai este independent, statul își menține totuși suveranitatea și calitatea de membru al organizațiilor internaționale. Cazul Irakului este ilustrativ în acest sens. La 20 martie 2003, o coaliție militară condusă de Statele Unite a invadat Irakul, pe motiv că statul nu ar fi renunțat la programul de creare a armelor de distrugere în masă și, prin urmare, ar fi acționat contrar Rezoluției 687 (1991) a Consiliului de Securitate al ONU. În aprilie 2003, forțele multinaționale au ocupat Bagdadul și au creat Autoritatea Provizorie a Coaliției, aflată sub control american, care urma să exercite temporar puterea publică în Irak.

În iunie 2004, Consiliul de Securitate a adoptat Rezoluția 1546 (2004), prin care a aprobat înființarea unui guvern suveran interimar al Irakului, căruia i s-a conferit o autoritate deplină pînă la 30 iunie 2004, dată la care ocupația ar fi urmat să înceteze, Autoritatea Provizorie a Coaliției să se desființeze, iar Irakul să își redobîndească suveranitatea deplină. Rezoluția mai nota că prezența forțelor multinaționale în Irak se datora unei solicitări din partea Guvernului interimar al Irakului și că ele asigurau atribuțiile de securitate ale statului, pînă cînd acestea urmau să poată fi preluate de forțele irakiene. Irakul și-a redobîndit suveranitatea deplină la data indicată în Rezoluția Consiliului de Securitate. Dar conflictele violente dintre șiiți și sunniți, numărul tot mai mare de victime în rîndul populației civile, precum și consolidarea grupării Al-Quaeda în Irak au împiedicat retragerea forțelor Coaliției; mai mult, în ianuarie 2007, după un an în care violențele au atins cote maxime, președintele american George W. Bush a anunțat o creștere semnificativă a prezenței militare în regiune. Abia în mai 2007, Parlamentul irakian le-a cerut Statelor Unite să stabilească un calendar pentru retragerea treptată a forțelor militare desfășurate de Coaliție. Primele state care și-au retras

⁴⁶ Alte exemple de state eșuate sînt Afganistan, Angola, Burundi, Republica Democratică Congo, Irak, Liban, Liberia, Sierra Leone, Sudan sau Venezuela. Unele dintre aceste state au restabilit o putere publică mai mult sau mai puțin efectivă, altele încă nu [v., în general, R.I. Rotberg (ed.), *When States Fail. Causes and Consequences*, Princeton University Press, Princeton, 2004].

militarii au fost Marea Britanie și Danemarca, însă violențele au continuat și în 2008.

Un acord internațional încheiat în 2008 între SUA și Irak prevedea retragerea trupelor americane din orașele irakiene, pînă la 30 iunie 2009, și retragerea lor completă din Irak, pînă la 31 decembrie 2011. În iunie 2009, trupele americane au predat forțelor irakiene atribuțiile de securitate, dar au continuat să colaboreze cu ele și după această dată. Ultimul contingent de trupe americane s-a retras din Irak la 18 decembrie 2011, însă în lunile care au urmat acestei retrageri infracționalitatea și violențele au crescut semnificativ, iar instabilitatea politică s-a accentuat. Au urmat Primăvara Arabă, războiul din Siria, referendumul din 2011, în care 92% dintre kurzii irakieni au votat pentru independență, Statul Islamic și războiul civil din 2014-2017, precum și multe alte turbulențe interne, politice și militare. Pe scurt, modul în care s-a derulat reconstrucția Irakului nu face decît să demonstreze precaritatea și relativitatea soluțiilor de restabilire a puterii publice în statele eșuate, expuse disoluției.

1.2. Suveranitatea statului

Noțiunea de suveranitate a statului este strîns legată de procesul de construcție a statului modern, iar geneza suveranității „face corp comun cu istoria Occidentului”⁴⁷. În primele secole ale Evului Mediu, suveranitatea este absentă, pentru că autoritatea supremă asupra comunităților politice era exercitată de Împăratul Roman și de Suveranul Pontif. *Imperium*-ul Împăratului Roman asupra regiilor teritoriale, care își consolidează puterea abolind autonomia structurilor feudale, se erodează în timp, la fel cum se erodează și autoritatea Bisericii Catolice. Este un proces de descentralizare a competențelor imperiale și pontificale, însoțit de un proces concomitent de centralizare a competențelor de tip suveran pe care le dețineau suzeranii feudali și care sînt cedate, pe rînd, regiilor teritoriale.

Are loc un proces de tranziție, de la noțiunea de *suzeranitate* (o simplă poziționare ierarhică a suzeranului-protector față de vasalul-client) la *suveranitate* (putere a suzeranului asupra tuturor celor plasați în structura sa ierarhică). Așa cum demonstrează Paul Guggenheim, se consolidează în timp o nouă regulă fundamentală de natură cutumiară, conform căreia dreptul particular al noilor entități politice primează asupra dreptului general (imperial)⁴⁸.

Transferul competențelor de la suzeranii locali la regii teritoriale a început cu jurisdicția, a continuat cu competența în materia războiului și a păcii, competența

⁴⁷ v. A. Rigaudière, *L'invention de la souveraineté, Pouvoirs*, 67/1993, p. 5.

⁴⁸ v. P. Guggenheim, *La souveraineté dans l'histoire du droit des gens*, în *Mélanges Offerts à Henri Rolin. Problèmes du Droit des Gens*, cit.

prelevării impozitelor și a taxelor și a sfârșit cu competența de a bate monedă⁴⁹. Interzicerea războaielor private este consecința imediată a convergenței atribuțiilor suverane în mâinile suveranului teritorial și reprezintă un punct de transformare radicală a naturii relațiilor internaționale. Suveranii monopolizează relațiile politice internaționale.

La sfârșitul secolului al XVI-lea, odată cu apariția celebrei opere a lui Jean Bodin (*Les six livres de la République*), se construiește conceptul suveranității indivizibile și absolute, care a marcat semnificativ și durabil nu doar Franța, ci și majoritatea statelor de tip *civil law*. A judeca, a legifera, a bate monedă, a preleva impozite și taxe, a declara războiul și a încheia pacea sînt competențe exclusive care definesc puterea suverană. Ele reprezintă fațeta internă a suveranității și se confundă cu puterea publică efectivă pe care o exercită statul. Fațeta externă a suveranității, cea operativă în dreptul internațional, este, în esență, independența: din perspectiva dreptului internațional, statul este suveran în măsura în care, dependent doar de dreptul internațional public, nu este subordonat dreptului intern al nici unui alt stat⁵⁰; este ceea ce afirma și arbitrul Max Huber, în alți termeni, în hotărîrea arbitrală pronunțată în 1928, în arbitrajul *Insula Palmas*.

Ca o consecință a suveranității interne, statul exercită două categorii de competențe (puteri) legate de celelalte două elemente constitutive, teritoriul și populația. Distincția între competențele teritoriale și competențele personale ale statului este o distincție primară, care pune în lumină relațiile dintre cele trei elemente constitutive. Noțiunea de „competență” a statului este sinonimă cu cea de „jurisdicție”, iar doctrina utilizează, în această privință, diviziunea tripartită clasică: jurisdicție executivă, judiciară și legislativă⁵¹.

Competența sau puterea pe care o deține statul suveran nu este indivizibilă, așa cum pretinde postulatul politic al lui Bodin, ci, dimpotrivă, ea este perfect divizibilă. Criteriul divizibilității nu este altceva decît criteriul funcțiilor statale. Iar aceste funcții pe care trebuie să le îndeplinească statul sînt aceleași, în cazul tuturor statelor suverane; diferă doar capacitatea de a le asuma. De altfel, divizibilitatea competențelor statale este premisa oricărui proces de centralizare internațională.

⁴⁹ Dacă privim actualul proces de centralizare european, observăm că statul cedează integral structurii centrale ultima competență pe care și-a asumat-o în propriul proces de centralizare, fără a accepta însă centralizarea fiscală sau centralizarea politică.

⁵⁰ v. H. Kelsen, *La pace attraverso il diritto*, cit., p. 71.

⁵¹ v. M. Akehurst, *Jurisdiction in International Law*, BYIL, 46/1972-1973, p. 145.